

Zabudnutí susedia. X.

Sága štiavnickej rodiny Erdösovcov

Spomienkami na Erdösovcov sa stávajú „Zabudnutí susedia“ niečím, čím doteraz neboli.

Dostávajú súvislé pokračovanie, ako to v seriáloch býva. Žiadny programovaný zámer v tom nebol. Prišlo to spontánne. Keď príbehy rodín Denčíkovcov (Deutschovcov) (VIII.) plynulo prešli do Deutschovcov (IX.), pokračovanie sa ponúkalo naliehavo, akoby samo. Hoci dokopy žiadny osobný zážitok s niekým žijúcim z rodiny Erdösovcov som dlhé roky nemal. Už ani neviem, čo bolo prvotne také naliehavé, že sa toto meno z pamäte nedalo vymazať. Či to bolo nastahovanie sa s rodičmi do Bryndziarne (5-ročný, v roku 1951), ktoré bolo postupne spájané s menom jej predvojnového majiteľa Artúra Erdösa, alebo neskoršie občasnú spomínanie tragických osudov mojej tety Irenky a bratranca Jurka Erdösovcov, v rodine môjho prastrýka Žigmundu

Dezider, Irena a Juraj Erdösovci

FOTO Z KNIHY B. RÜCKSCHLOSS NEMCOVÉ

da Deutscha. Ako mená Artúra, Irenky a Jurka súviseli, bolo pre mňa dlhú dobu mystériom. Žiadne samostatné surfovanie po internete a bádanie v databázach, aké sú dnes samozrejmosťou, nebolo ani v najdivokejších predstavách možné. Také decko v 50. rokoch bolo odkázané na útržkovité, príležitostné spomienky.

Tak prišiel November '89 a zrazu sa plynutie času z „nehybnosti“ urýchlilo nevidane. Už takmer zabudnuté spomienky ožili. Zra-

zu bolo možné spájať spomienky s faktami. Ako som v predchádzajúcej časti spomínal, dvakrát po sebe (v roku 1991 a 1992) sa mi podarilo služobne navštíviť Izrael a tam sa stretnúť s Robertom „Willim“ Deutschom a spoznať jeho najbližších. A čuduj sa svete, jednou z nich bola Lívia „Lilka“ Erdösová, vtedy už Kovalová. Známe meno z predvojnovy Štiavnice, a to aj ako tamojšej roďačky (*29.8.1921). Willi nás zobral (s manželkou) navštíviť ju. Tam som ju videl prvýkrát (Foto 1). Zrazu sa aj mystérium s menami poodhalilo. Vysvitlo, že Lilka bola jediným dieťaťom, dcérou Artúra Erdösa (*28.6.1882 Štefultov – †12.12.1944 Zvolene) a jeho manželky Margity, rodenej Singerovej (*22.1.1892 Banská Štiavnica – †12.12.1944 Zvolene). Ako sa Lilke podarilo zachrániť a potom emigrovať do vtedajšej Palestíny sa mi zistiť nepodarilo. V dobe mojej návštevy, na jeseň 1992, už bola vdovou. Mala jedného syna, bohužiaľ, aj ten je už po smrti. Lilka, vtedy 71 ročná, mala na stenách bytu obrazy od Jozefa Kollára, vrátane svojho dievčenského portrétu.

Neskôr, počas reštitúcie, si mohla nárokovat' vrátenie jej dedičstva – budovy bývalej továrne na bryndzu a syry – Bryndziarne. Túto možnosť odmietla, na Slovensko sa už viac nevrátila, ani na návštevu. Tragický osud jej rodičov spojený s jej rodným mestom, jej to nedovoľoval. Následne bola budova Bryndziarne, môjho bydliska (1951 – 1972), v dražbe sprivatizovaná.

Dodatočné archívne dokumenty z júla 1941, o „prevode židovského majetku“ (arizácii) Artúra Erdösa, na osobu, ktorá majetok prevzala (arizátora), dokresľujú Lilkyne traumy. Zachovali sa aj žiadosti jej otca prezidentovi Tisovi z októbra 1942 o výnimky, ako ochranu pred deportáciami. Žiadosti boli prezidentskou kanceláriou opakovane zamietnuté. Nazretie do týchto viacstranových dokumentov mi umožnila pani Madeline Vadkerty, autorka knihy „Slovutný pán prezident. Listy Jozefovi Tisovi“ (2020). Lilka, už v pokročilom veku, v roku 1998, vložila nekrológy „Martyrs' & Heroes“ (pre oboch

L. Kovalová, rod. Erdösová, s P.G. v Netanyi, jeseň 1992 FOTO ARCHÍV PG

svojich rodičov) do Pamätníka holokaustu, Yad Vashem, v Jeruzaleme. Sú internetovo prístupné. Oba sú jediným autentickým dôkazom o zavraždení oboch jej rodičov pri masovej poprave vo Zvolene, 12. 12. 1944. Lilka umrela 22. 12. 2008 v Netanya-i, tam je aj pochovaná.

Manželom Ireny a otcom Juraja bol Dezider Erdös (*18.2.1902 Piarg/dnes Štiavnické Bane – †13.3.1993, Montreal, Kanada). Dezider bol podnikateľom, spolujajiteľom miestnej továrne na obuv. Ako sa mu podarilo zachrániť pred deportáciami, sa mi nepodarilo zistiť. O to prekvapujúcejšie pre mňa bolo, keď sa mu dostalo mimoriadnej pozornosti v knihe Beaty Rückschloss Nencovej Židovský cintorín v Banskej Štiavnici (2025). Autorka mu venovala samostatnú kapitolu „Telenovela z mesta banického“ (s. 196 – 201) a doplnila ju bohatým archívnym materiálom, vrátane osobnej korešpondencie (s. 202 – 219). Z nej som sa dozvedel, že Dezider sa po tragickom úmrtí manželky Ireny znovu oženil, s Helenou, rodenou Braunovou. Keď sa jeho osobné problémy v Štiavnici stali neúnosnými, spoločne emigrovali (v roku 1947, alebo 1948) aj s manželkou Helenou do Kanady. V knihe je tiež niekoľko Deziderových fotografií. Z nich je najpôsobivejšia rodinná, s manželkou Irenou a synom Jurajom. Podobne ako u Lívie, je to ich

jediná zachovaná rodinná foto (2). Dezider Erdös sa podľa jeho vlastných spomienok oženil s Irenou Deutschovou dvakrát, prvý raz v roku 1927, druhýkrát v roku 1932. Ako som už v predtým spomínal, Irena bola, spolu so synom Jurajom, zavraždená v Kremničke (1945). V roku 1946 sa Deziderovi narodilo nemanželské dieťa s Annou Trubanovou. Pre zaujímavosť, po vojne, v rokoch 1946 – 1947 sa Dezider súdil s Ireninými rodičmi o majetok, ktorý mal po nebohej manželke. To boli zrejme dôvody, prečo som o Deziderovi u Deutschovcov nikdy nepočul.

Donedávna som nevedel, že Dezider Erdös sa s manželkou Irenou v roku 1942, podľa jeho spomienok, ukrývali v lese, v Lučatine pri Banskej Bystrici. Nevedel som, že po zaistení boli odtransportovaní do židovského tábora v Žiline. Keď potom, v roku 1943, dostali Prezidentskú výnimku, boli z tábora prepustení.

Po druhej svetovej vojne sa Dezider stal národným správcom svojho bývalého podniku na výrobu obuvi, v roku 1947 mu bol vrátený jeho majetkový podiel.

Ságu rodín Artúra a Dezidera Erdösovcov sa nám podarilo skompletizovať až v poslednom období. Očakávaný blízky príbuzenský vzťah medzi rodinami Artúra a Dezidera sa ale dokázať nepodarilo.

Peter Gemeiner & Daniel Harvan